

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НАПРЯМ ПЕДАГОГІЧНОГО НОВАТОРСТВА У ХХ – ХХІ СТОЛІТТЯХ

AESTHETIC EDUCATION AS A DIRECTION OF PEDAGOGICAL INNOVATION IN THE XX – XXI CENTURY

В історії педагогічного новаторства в Україні виокремлюються напрями, в основі яких лежить естетичне виховання особистості. Їхні витoki сягають новаторських починань українських педагогів і культурних діячів початку ХХ ст., але найбільшого розвитку досягли в останній чверті ХХ – у ХХІ ст. У статті узагальнено передовий педагогічний досвід естетичного виховання як провідного засобу формування творчої особистості. Новаторські пошуки вдосконалення естетичного виховання мали різноманітні форми вияву: використання естетичного потенціалу мистецтвознавчих предметів, уведення до навчальних планів і викладання нових дисциплін естетичного спрямування, заснування авторських шкіл та проведення на базі багатьох шкіл всеукраїнського експерименту «Художньо-естетична освіта і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі впровадження інтегрованих курсів». Зроблено висновки, що здобутки українських педагогів заслуговують широкого втілення в освітню практику.

Ключові слова: новаторство, естетичне виховання, історія педагогічного новаторства, передовий педагогічний досвід, авторська школа, художньо-естетична освіта.

В истории педагогического новаторства в Украине выделяем направления, в основе которых лежит эстетическое воспитание как основа формирования личности. У истоков новаторских начинаний эстетического воспитания стояли педагоги и деятели культуры начала ХХ в., но наибольшего развития инновации, направленные на использование воспитательного потенциала искусства, достигли в последней четверти ХХ – в ХХІ в. В статье обобщается передовой педагогический опыт эстетического воспитания как ведущего способа формирования творческой личности. Новаторские достижения в усовершенствовании эстетического воспитания проявились в разных формах, среди них использование эсте-

тического потенциала искусствоведческих предметов, введение в учебный план новых предметов эстетического направления, создание авторских школ, проведение всеукраинского эксперимента «Художественно-эстетическое образование и воспитание учащихся общеобразовательных учебных заведений в процессе внедрения интегрированных курсов». Обоснованы выводы о том, что наработки педагогов требуют широкого внедрения в общеобразовательную практику.

Ключевые слова: новаторство, эстетическое воспитание, история педагогического новаторства, передовой педагогический опыт, авторская школа, художественно-эстетическое образование.

The search aimed at an individual's aesthetic education is emphasized in the history of pedagogical innovation in Ukraine. It goes back to the initiatives of the Ukrainian figures of education and culture at the beginning of XX century, but the most active development was during the last quarter of centuries XX – XXI. The paper covers the generalized advanced pedagogical experience of aesthetic education as a means of the formation of a creative individuality. The innovative research how to improve aesthetic education was carried out in different forms: to use an aesthetic potential of art subjects, to introduce new aesthetics-oriented subjects to the curricula and to teach them, to establish author's schools and to conduct an all-Ukrainian experiment "Artistic-aesthetic education and upbringing of the students of general educational institutions in the process of the introduction of integrated courses" at the basis of numerous schools. The conclusion has been made that the achievements of the Ukrainian educators deserve to be widely applied into educational practice.

Key words: innovation, aesthetic education, history of pedagogical innovation, advanced pedagogical experience, author's school, artistic-aesthetic education.

УДК 37 (477) (09) 19

Кравчук О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри фахових методик
та інноваційних технологій
у початковій школі
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Освітньо-модернізаційні процеси початку ХХІ ст. актуалізують необхідність звернення до позитивного педагогічного досвіду та переосмислення його. Удосконалення системи сучасної освіти не може відбутися без урахування результатів творчих пошуків передових учителів-новаторів і аналізу їхньої діяльності. Передовий педагогічний досвід не тільки переконливо демонструє досягнення педагогічної науки і практики, а й дає змогу прогнозувати розвиток інновацій, виявляти тенденції їх функціонування й умови успішного впровадження. Серед багатьох досягнень новаторських пошуків українських освітян особливе значення має естетичне виховання як важливий засіб формування творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні проблеми естетичного виховання й особливості їх практичного втілення розглядали в наукових працях Г. Бурса, Д. Джола, І. Зязюн, А. Комарова, М. Нестеренко, Л. Масол, Р. Яцишин. Погляди науковців на сутність проблеми естетичного виховання особистості в історії вітчизняної наукової думки аналізувала С. Литвиненко і зазначила, що естетичне виховання тлумачать як цілеспрямований процес формування творчої особистості, здатної сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне та створювати художні цінності [6, с. 329]. Предметом вивчення в педагогічній науці є також розвиток естетичного виховання в історії української освіти. Т. Мочан висвітлює особливості

естетичного виховання в змісті освіти школярів Закарпаття в 1919–1939 рр. [7].

Л. Сбітнева розглянула специфіку вирішення проблеми музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні на початку ХХ ст. Науковець зазначає, що на початку ХХ ст. в Україні закладалися засади системи музично-естетичного виховання на національній основі, запроваджувалися реформи в галузі загальної музичної освіти, музичні заняття в школі розглядали як засіб естетичного, морального, релігійного і патріотичного виховання [18, с. 13–14]. Т. Тюльпа проаналізувала естетико-педагогічну спадщину видатних освітян і діячів культури 1917–1937 рр. У межах названого періоду вона визначила три етапи становлення та розвитку теорії й практики естетичного виховання школярів в Україні: 1) 1917–1919 рр., коли естетичне виховання включено в систему загального розвитку дитини; 2) другий етап – 1920–1930 рр., на переконання науковця, позначений пошуком оптимального змісту, нових форм та методів естетичного виховання. Під час третього етапу (1930–1937 рр.) змінилося естетичне виховання школярів через негативні явища соціально-політичного характеру на тлі ліквідації національних ознак української системи освіти [20, с. 6].

Форми організації естетичного виховання підлітків у позакласній виховній роботі українських загальноосвітніх шкіл в другій половині ХХ ст. вивчала І. Паласевич [12]. Вона зазначила, що на естетичне виховання підлітків у досліджуваній період впливали політичні, соціальні і культурні умови, але позитивним було залучення молоді до різних форм і методів естетичного виховання в позакласній роботі [12, с. 285]. Менш дослідженим залишається питання естетичного виховання в аспекті педагогічного новаторства.

Мета статті. Охарактеризувати інноваційну діяльність авторських шкіл, заснованих на концепції естетичного виховання, як складник новаторських пошуків в історії української освіти.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу розвитку естетичного виховання в другій половині ХХ ст. І. Паласевич зазначає, що в цей період естетичне виховання значною мірою зосереджено в системі позакласної роботи: гуртки, шкільні виставки, художня самодіяльність. Зроблено акцент на залученні дітей до музично-хорової діяльності, до чого спонукав спільний наказ Міністерств культури та освіти 1954 р. Науковець також зауважує, що пісенний репертуар мав сформувати не тільки естетичні смаки, а й комуністичний світогляд учнів [12, с. 281].

В останній чверті ХХ ст. естетичне виховання стає одним із провідних напрямів новаторських пошуків учителів, спрямованих на зміни в змісті освіти. Особливістю інноваційного підходу до естетичного виховання стає те, що його прак-

тична реалізація виходить за межі позакласної діяльності, естетичне виховання усвідомлюють як складник навчально-виховного процесу, який втілюється в класно-урочній формі навчання. В Україні з'являються заклади, в яких естетичне виховання лежить в основі всього навчально-виховного процесу. Таким закладом була школа № 2 м. Ужгорода, яка з 1991 р. працювала як експериментальна, з поглибленим вивченням музики за авторською програмою директора Золтана Жофчака, діяльність якої висвітлювалась у засобах масової інформації та фахових педагогічних виданнях [1; 4; 5; 14]. 1994 р. школа № 2 м. Ужгорода набула статусу авторського навчально-виховного комплексу [14]. На той час це був єдиний загальноосвітній навчальний заклад на Закарпатті та й на всеукраїнському рівні, де впроваджено культуролого-естетичну модель навчання і виховання учнів. В інтерв'ю газеті «Голос України» З. Жофчак ознайомив з авторською концепцією та специфікою функціонування школи. Головним завданням школи став розвиток у кожної дитини творчих здібностей за допомогою мистецтвознавчих предметів. Школа запропонувала альтернативну педагогіку, нові програми викладання музичної освіти, основ світової культури, риторики, театральної педагогіки, кожен учитель був автором власної програми виховання. Статус експериментальної школи дозволив вводити нові предмети. У школі введено «Мистецтво» як головний предмет із першого по одинадцятій класи. Викладання естетичних дисциплін відбувалося нарівні з точними. Керівник школи переконував, що наукові знання повинні поєднуватися з художнім опануванням світу, такий підхід до навчання, на думку новатора, збагачує дитину, долучає до великого досвіду пошуків моральних цінностей [3]. В авторській школі педагог намагався втілити досвід закордонних шкіл, наприклад, угорських, де в багатьох загальноосвітніх школах урок музики був щодня. На думку З. Жофчака, саме музика сприяла розвитку логічного мислення і пам'яті дитини, бо саме в таких школах у дітей спостерегалися кращі знання з точних наук.

2006 р. на Всеукраїнському конкурсі авторська школа стала однією із кращих у номінації «Школа педагогічного пошуку». Важливою часткою роботи школи як авторського навчально-виховного комплексу під керівництвом З. Жофчака стало й ознайомлення вчителів області, України з неординарними методами та формами естетичного навчання й виховання учнів засобами мистецтвознавчих і гуманітарознавчих предметів. На базі школи проводили обласні, всеукраїнські та міжнародні семінари, конференції вчителів-методистів, учителів музики. Досвід педагогічної діяльності З. Жофчака вивчали, за ним працюють педагогічні колективи майже 200 шкіл України та за її межами. Досвід

З. Жофчак поширює шляхом власних публікацій, він автор понад 100 друкованих праць, які виходили окремими книжками, друкувалися в журналах і збірниках, в обласних та республіканських газетах [5].

Новаторською за специфікою організації навчально-виховного процесу, в основу якого покладено формування особистості засобами мистецтва, є Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт» Запорізької обласної ради (с. Мала Білозерка) [2]. Директором цієї школи є вчитель-методист, заслужений працівник освіти України Яніна Овсієнко. Становлення школи як інноваційного закладу почалося 1997 р., коли започаткували введення в старшій школі незвичайної професії «Виробник художніх виробів із кераміки» [2]. Директор школи широко висвітлює специфіку роботи школи [9; 10; 11; 12], зокрема розкрила систему її діяльності в публікації «Особливості розвитку художньо-естетичної гімназії «Дивосвіт» як експериментального навчального закладу із проблеми професійно-художньої освіти» [10]. Гімназія «Дивосвіт» є всеукраїнським та обласним експериментальним майданчиком із художньо-естетичного виховання учнівської молоді. У гімназії цілісно впроваджено авторську систему організації професійної підготовки учнів старших класів із художньо-естетичного та технологічного напрямів діяльності (декоративно-ужиткове мистецтво). Естетичному вихованню підпорядковано позаурочну роботу, організовано студії відповідно до інтересів: хореографічну, літературно-драматичну, «При гончарному крузі», «Народна іграшка» (ліплення), «Бабуся скринька» (розпис, витинанки), «Чарівні фарби» (образотворче мистецтво). Функціонує краєзнавчий музей, який досліджує традиції керамічного виробництва Білозерського краю. Учителі гімназії розробили практичну програму креативного розвитку вихованців за умови тривалих впливів на них вітчизняної та світової художньої культури. Уже з 5-го класу поглиблено вивчаються рисунок, живопис, композиція, ліплення, декоративно-ужиткове мистецтво, комп'ютерна графіка, розробляються авторські програми із цих предметів. Я. Овсієнко констатує, що досвід гімназії підтвердив розвивальний вплив на учня художньо-професійних засобів освіти, цікавість до мистецтва, розвинута в гімназії, забезпечує гармонію художньо-естетичного й інтелектуального розвитку вихованців, їхню здатність до постійного самовдосконалення [10, с. 314, 315, 318].

Вагомим стимулом до новаторської діяльності, в основі якої – використання потенціалу естетичного виховання, стало ухвалення і затвердження 2004 р. Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [16]. Авторами концепції є

співробітники АПН України: Л. Масол (наук. керівник), Н. Ганнусенко, О. Комаровська, С. Ничкало, О. Оніщенко, В. Рагозіна. Інноваційна ідея концепції полягала в тому, що передбачалося посилення в педагогічній практиці духовно-творчої функції, на відміну від традиційного домінування в освітньо-виховній системі інформативно-пізнавальної функції. Згідно з концепцією, мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмій, а насамперед як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. Водночас у концепції констатовано, що дисципліни художньо-естетичного циклу, музичне й образотворче мистецтво посідають занадто скромне місце в загальноосвітніх навчальних закладах, тому запропоновано нову систему художньо-естетичної освіти та виховання, в якій саме навчальна діяльність ставала фундаментом естетико-виховної системи школи. Нова система, крім традиційних компонентів, включала базовий освітньо-виховний компонент, що передбачав навчання, виховання й розвиток учнів під час вивчення предметів та курсів освітньої галузі «Мистецтво – естетична культура».

Реалізувати концепцію передбачалося шляхом проведення експериментальної роботи на базі шкіл, відповідно до чого Міністерство освіти України 2005 р. видало наказ «Про проведення науково-дослідної та експериментальної роботи зі створення цілісної моделі художньо-естетичної освіти і виховання в загальноосвітніх навчальних закладах України» [17]. У наказі зазначено, що для реалізації творчого пошуку учителів-новаторів проводиться науково-дослідна й експериментальна робота за темою: «Художньо-естетична освіта і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі впровадження інтегрованих курсів» [17].

Відповідно до наказу, у 65 загальноосвітніх закладах України (Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Київська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Чернігівська обл., міст Львів і Севастополь) здійснювалася науково-дослідна й експериментальна робота за названою темою [17]. 2008 р., відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, розширено зону цього експерименту, результатом чого стало створення 2007 р. Всеукраїнської школи методичного досвіду на базі Миколаївського інституту післядипломної освіти, одним із завдань якої стало поширення передового методичного досвіду [18].

Художньо-естетичне виховання як методологічну базу сучасних виховних проєктів втілюють у практику роботи Миколаївського муніципального колегіуму, який очолює директор С. Січко. Як дослідницький майданчик усеукраїнського

рівня школа започаткувала в загально-шкільному навчальному плані (варіативний компонент), крім стандартного уроку музичного мистецтва, новий урок у кожному класі (1 година) – «Український хороспів». Авторський проект, над реалізацією якого працює педагогічний колектив колегіуму, дав можливість створити в системі виховного процесу та художньо-естетичної освіти учнів II–XI класів оригінальну за структурою та змістом школу «Кобзарська наука», яка допомагає зберігати та відтворювати давні народні традиції кобзарського мистецтва в сучасних умовах та на перспективу. Для об'єднання всіх напрямів виховання в школі створена кафедра художньо-естетичного циклу. Метою її стало виховання і розвиток здібних дітей. Вершиною школи «Кобзарська наука» є Народна Бузька юнацька капела «Кобзарський передзвін» – лауреат Всеукраїнських кобзарських конкурсів і фестивалів. Цей навчальний заклад став учасником Всеукраїнського експерименту «Художньо-естетична освіта і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі впровадження інтегрованих курсів (створення цілісної моделі художньо-естетичної освіти і виховання)» [8].

Висновки. Отже, в історії педагогічного новаторства в Україні виокремлюється напрям, в основі якого лежить естетичне виховання як основний засіб формування особистості. Витоки розуміння естетичного виховання як важливого складника формування особистості сягають новаторських починань українських педагогів і культурних діячів початку ХХ ст., але найбільш вагомими стали здобутки українських освітян в останній чверті ХХ – у ХХІ ст. Новаторські пошуки щодо естетичного виховання мали різноманітні форми вияву: використання естетичного потенціалу мистецтвознавчих предметів, уведення до навчальних планів і викладання нових дисциплін естетичного спрямування, заснування авторських шкіл, проведення на базі багатьох шкіл всеукраїнського експерименту «Художньо-естетична освіта і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі впровадження інтегрованих курсів». Здобутки українських педагогів заслуговують широкого втілення в освітню практику української школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галас М. Інтерв'ю із З. Жофчаком. Дитину не так важко навчити, як виховати // Новини Закарпаття. URL: <https://karpatnews.in.ua/news/64633-zoltan-zhofchak-dytynu-ne-tak-vazhko-navchyt-yak-vykhovaty>.
2. Дивосвіт. Асоційована школа Юнеско. URL: <https://dyvosvit.info/2011-11-03-19-51-51.html>.
3. Жофчак З. Уроки повинні перетворюватися на нескінченні діалоги, бесіди з учнями. *Урядовий кур'єр*. 4 жовтня 2014 р.
4. Жофчак З. Концепція навчально-вихованої роботи авторської школи. *Початкова школа*. 1995. № 1. С. 48–51.

5. За авторською програмою ужгородця Золтана Жофчака навчаються учні близько 200 шкіл України з поглибленим вивченням музики // Закарпаття-онлайн. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/14841-Za-avtorskoju-prohramoiu-uzhhorodtsia-Zoltana-ZHofchaka-navchaiutsia-uchni-blyzko-200-shkil-Ukrainy-z-pohlyblenym-vyvchenniam-muzyky>.

6. Литвиненко С. Витоки розвитку ідей естетичного виховання особистості в історії вітчизняної наукової думки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № № 50–51. С. 329–334.

7. Мочан Т. Естетичне виховання у змісті шкільної освіти на Закарпатті в 1919–1939 рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2012. Вип. 25. С. 139–141.

8. Музей Лесі Українки в Ялті. URL: <http://lesiaukrainka.crimea.ua/banduraconfisichk.htm>.

9. Овсієнко Я. Реалізація ідей педагогічної майстерності у навчально-виховному процесі спеціалізованих навчальних закладів художньо-естетичного профілю. *Рідна школа*. 2013. № 1/2. С. 62–65.

10. Овсієнко Я. Особливості розвитку художньо-естетичної гімназії «Дивосвіт» як експериментального навчального закладу із проблеми професійно-художньої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 313–319.

11. Овсієнко Я. Проектний підхід до організації навчального процесу в гімназії естетичного профілю. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 4. С. 184–192.

12. Овсієнко Я. Творчий розвиток учнівської молоді і загальноосвітньому навчальному закладі нового типу (з досвіду роботи Малобілозерської обласної гімназії «Дивосвіт»). *Професійно-мистецька школа у системі національної освіти: мат. Міжнар. науково-практичної конфер.* Київ; Чернівці: Зелена Буковина, 2008. С. 218–222.

13. Паласевич І. Форми та методи естетичного виховання підлітків у позакласній виховній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2005. Вип. 11. С. 279–287.

14. Про розширення зони експерименту: наказ МОН України від 28 жовтня 2008 р. № 983.

15. Почесному громадянину Ужгорода Золтану Жофчаку – 75. *Ужгород: газета ужгородської міської ради і виконкому*. URL: <http://gazeta-uzhgorod.com/?p=889>.

16. Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: наказ МОН України № 151/11 від 25 лютого 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v1_11290-04.

17. Про проведення науково-дослідної та експериментальної роботи зі створення цілісної моделі художньо-естетичної освіти і виховання в загальноосвітніх навчальних закладах України: наказ МОН № 578 від 7 жовтня 2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0578290-05>.

18. Про завершення дослідно-експериментальної роботи на базі мережі загальноосвітніх закладів України: наказ МОН України № 1362 від

24 листопада 2014 р. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2014-12-01/3202/nmo-1362-2.pdf>.

19. Сбітнева Л. Розвиток музично-естетичного виховання на початку ХХ ст. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 11 (1). С. 6–16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_11\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_11(1)_3).

20. Січко С. Миколаївський муніципальний колегіум. URL: http://osvita-mk.org.ua/konkursu/Klas_kerivnuk/khuda.pdf.

21. Тюльпа Т. Розвиток теорії й практики естетичного виховання школярів в Україні (1917–1937 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2005. 21 с.

22. Тюльпа Т. Провідні концепції естетичного виховання підростаючого покоління в Україні (1917–1937 рр.) як засіб засвоєння соціокультурного досвіду. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. Вип. 42. С. 170–175.